

→ FERDINAND von SCHIRACH LEAUA

Režiser

EDUARD MILER

→ BI UBILI 164 ljudi,
da BI JIH REŠILI 70.000?

KOLIKO ŠTEJE ŽIVLJENJE
POSAMEZNIKA?

SLOVENSKA
KRSTNA
UPRIZORITEV
3. december 2017

prešernovo
gledališče
kranj

FERDINAND *von* SCHIRACH

TEROR

Slovenska krstna uprizoritev
Sezona 2017/18, uprizoritev 3

Premiera: 3. decembra 2017

Prevajalec
Jaša Drnovšek

Režiser
Eduard Miler

Dramaturginja
Žanina Mirčevska

Scenograf
Branko Hojnik

Kostumografka
Jelena Proković

Video
Atej Tutta

Izbor glasbe
Eduard Miler

Lektorica
Maja Cerar

Oblikovalec maske
Matej Pajntar

Oblikovalec svetlobe
Bojan Hudernik

Asistentka kostumografke
Nina Prelovšek

Igrajo

Predsednik
Borut Veselko

Obtoženi
Miha Rodman

Branilec
Aljoša Ternovšek

Državna tožilka
Darja Reichman

Lauterbach
Peter Musevski

Gospa Meiser
Vesna Slapar

Stražnik
Ciril Roblek k. g.

Zapisnikarica
Judita Polak k. g.

Tehnično osebje
PG Kranj

Tehnični vodja
mag. Igor Berginc

Inspicent in rekviziter
Ciril Roblek

Šepetalka
Judita Polak

Luč
Bojan Hudernik
in **Nejc Plevnik**

Ton
Robert Obed

Frizer in masker
Matej Pajntar

Garderoberka
Bojana Fornazarič

Odrski tehniki
Robert Rajgelj,
Simon Markelj,
Boštjan Marčun in
Marko Kranjc Kamberov

Terorizem je fenomen,

ki sploh v zadnjih šestnajstih letih močno krmili vsakdanje življenje večjega dela prebivalstva sveta. Žal se veliko premalo ukvarjamo z vzroki terorizma oziroma premalo iščemo razlike ali stične točke med posameznimi kulturami, verami in politikami, ki so vzrok za stiske oziroma konflikte posameznih skupin ljudi, ki kaj hitro lahko prerastejo v teroristična dejanja. Cilj terorizma je povzročiti čim večjo škodo žrtvam v kratkem času in s tem v širši javnosti opozoriti na zahteve teroristov. Skozi strah in negotovosti terorizem posega v vsakdanje življenje posameznika in širše skupnosti.

Ravno strah in negotovost v povezavi z grožnjo terorizma povzročata preventivne reakcije, ki v želji čim boljše zaščite prebivalstva velikokrat vodijo v neracionalne varnostne postopke in ukrepe držav. Ti ukrepi so največkrat povezani s posegi v človekovo zasebnost, ki je ena od dosežkov in vrednot sodobne demokracije. Uveljavil se je celo princip, da se lahko za potrebe varnosti oziroma preprečevanja terorističnega nasilja nad celotno družbo za določen čas posega v zasebnost posameznika brez utemeljenih oziroma tehtnih argumentov.

Seveda je občutljivost posameznika oziroma družbe na posege v zasebnost različna in odvisna od percepcije ogrožanja varnosti, ki se je uveljavila v nekem okolju. Zaznava varnosti je največkrat vezana na posameznikove neposredne življenjske izkušnje v zvezi s tem. Percepcija glede varnosti pred terorizmom je na primer v slovenskem okolju bistveno drugačna kot v okoljih (npr. v Franciji), kjer so neposredni teroristični napadi večkratna realnost.

Kot rečeno, je cilj terorizma povzročati čim večjo negotovost in strah, zato pri posameznih terorističnih grožnjah oziroma dejanjih velikokrat prihaja do moralnih dilem, v katerih se morajo udeleženi oziroma žrtve pri iskanju rešitev odločati tako, da kakršna koli odločitev povzroči njim ali njihovi okolici škodo in bolečino. To povzroča v osebno stih ljudi trajno nepopravljive travme in stiske.

Letalski promet je izjemna logistična pridobitev in nam v sodobnem svetu omogoča relativno hitre premike, povezane bodisi s poslovnimi cilji bodisi z namenom turizma, športa oziroma kakovostnega preživljanja prostega časa.

Glede na cilje terorizma, katerih namen je povzročiti čim večje, odmevne škode, so npr. letalski prevozi in športni ter drugi dogodki oziroma prostori, kjer se zbirajo velike množice ljudi, za terorizem odličen medij.

Letalski promet je v preventivnem smislu uvedel niz varnostnih postopkov, ki s ciljem zagotavljanja varnosti sicer posegajo v našo zasebnost, a smo jih kot potniki prisiljeni sprejemati. Podobni so tudi postopki na množičnih prireditvah. Pri vsem tem pa se vsi bolj ali manj zavedamo, da popolne varnosti ni in da gre le za preventivno zmanjševanje predhodno prepoznanih tveganj. Žal smo take preventivne varnostne postopke prisiljeni sprejeti, če želimo potovati, sodelovati na prireditvah, skratka polno živeti.

Avtor Ferdinand von Schirach nas z dramskim besedilom *Teror* zelo premišljeno popelje v zahtevno situacijo,

kjer teroristi v vseh drugih udeležencih povzročijo tipično moralno dilemo, ki je že predhodno iz preteklih dogodkov prepoznana kot tveganje in ima povsem razdelane in znane postopke razreševanja. Sama moralna dilema, hitrost dogajanja in kompleksen način sprejemanja odločitev ter prenos teh odločitev do izvrševalca, to je pilota nadzvočnega lovskega letala, pa so v realnem času takšni, da povzročajo zastoje na vseh stopnjah odločanja. Postavlja se pomembno vprašanje, ali hitrost dogajanja oziroma niz dogodkov sploh omogoča kakovostno odmerjeno odločanje v realnem času. Gre namreč za kompleksne odločitve, kjer poleg različnih operativnih nivojev participira tudi politična raven odločanja, kar seveda zahteva bistveno več časa, kot ga je na voljo v neki zračni situaciji. Kompleksna situacija, kar je nenazadnje cilj teroristov, privede do določenih nedejanj, zapletov, ki si jih kasneje pri analiziranju različne stroke, npr. letalska, politološka, pravna, sodna in druge, lahko popolnoma različno razlagajo. Vse povedano opazovalca dogajanja lahko privede do povsem različnih percepcij in lastnih presoj ter izvirnih lastnih odločitev. To pa so dileme, ki si jih želijo teroristi. Ni odgovora, kako v kratkem času še zmanjšati tovrstna tveganja oziroma različne percepcije na minimum. Velik poraz posameznika in celotne družbe bi bil samocenzura oziroma zmanjševanje uporabe sodobnih prevozov, neudeležba na množičnih prireditvah ali izogibanje situacijam, ki nam jih diktira naša percepcija preteklih izkušenj s terorizmom.

Avtor nam tudi lepo prikaže, da so vojaški piloti povsem običajni ljudje z vsemi vrlinami in slabostmi. So tudi emocionalno običajne osebnosti. Njihovo delovno okolje je v zraku, kjer so operaterji bolj ali manj kompleksnih letalnih naprav. Prav zračno okolje pa je nekoliko posebno oziroma nenavadno za človeka, ki se najbolje znajde na trdih tleh. Letenje brez dvoma zahteva odmerjeno ukrepanje in nedvoumno hitro odločanje. Enostavno se je v vseh situaci-

jah potrebno znajti, odločati in ukrepati tudi takrat, ko gre za moralne dileme, ki na trdih tleh največkrat dovoljujejo daljši tehten premislek in čas odločanja.

V zraku pa se je treba hitro pravilno odločiti z upoštevanjem izkušenj in znanja, ki ga imajo piloti nadzvočnih vojaških letal, in tako zmanjšati možnost napake na minimum, kljub večkrat morebitno prisotni moralni dilemi.

Ekipa kranjskega Prešernovega gledališča ponovno dokazuje, da nas lahko tudi gledališko delo poleg prikazovanja zahtevnosti sodobnega življenja in odločanja spodbuja k razmišljanju o vsebinah, ki jih sodobna družba zaradi kompleksnosti ne more enoznačno rešiti. Posebej velja pohvaliti vrhunsko sposobnost igralske zasedbe (s podporo celotne ustvarjalne ekipe), da se poistoveti s kompleksnimi situacijami moralnih dilem, ne samo s ciljem po gledaliških užitkih publike, temveč spodbujanja k razmišljanju slehernega gledalca k odmerjenemu sodobnemu odločanju v dani situaciji.

↖ Aljoša Ternovšek, Miha Rodman, Ciril Roblek (fotografija z vaje)

Ferdinand von Schirach

Ferdinand von Schirach se je rodil leta 1964 v Münchnu. Po študiju prava v Bonnu je od leta 1994 delal kot odvetnik v Berlinu. Specializiral se je za kazensko pravo in v svoji odvetniški karieri je zastopal številne politike, gospodarstvenike, vplivne podjetnike in navadne ljudi.

Kot odvetnik je pridobil posebne izkušnje, ki jih je spretno uporabil tudi pri pisanju proze. Leta 2009 je objavil svojo prvo knjigo kratkih zgodb z naslovom *Zločini* (*Verbrechen*) in leto kasneje knjigo z naslovom *Krivda* (*Schuld*). Tej sta sledila še dva romana in zbirka esejev. Njegov drugi roman *Tabu* (2013) je bil na lestvici revije *Time* nekaj časa na prvem mestu.

Schirach piše tudi scenarije za televizijske filme in nizanke ter redno objavlja članke v različnih revijah. Za svoja dela, ki so po vsem svetu uspešnice, je prejel več nagrad, med drugimi tudi nagrado Kleist. Velja za enega najuspešnejših pisateljev.

Teror (*Terror*, 2015) je njegovo prvo dramsko besedilo. Njegovi praeizvedbi sta bili 3. oktobra 2015 istočasno v gledališču *Deutsches Theater* v Berlinu in v gledališču *Schauspielhaus Frankfurt*. Samo v sezoni 2015/2016 so to dramo uprizorili v najmanj štirinajstih nemških gledaliških hišah. Danes jo igrajo po vsem svetu. Prevedena je v najmanj štiri-deset jezikov.

Morala ali načela

Teror je drama o vojaškem pilotu Larsu Kochu, ki je sestrelil ugrabljeno potniško letalo in ubil 164 nedolžnih potnikov, ker je hotel rešiti 70.000 ljudi na stadionu Allianz Arena v Münchnu, kamor je ugrabitelj nameraval strmoglaviti letalo.

V trenutku, ko je Lars Koch opravljal svojo vojaško misijo, je bil prepričan, da so od njega odvisna življenja 70.000 ljudi, in odločil se je ukrepati. Tegal je življenja z življenji – 164 proti 70.000. Čeprav tega po pravilih in zakonu ne bi smel, se je odločil žrtvovati tiste v ugrabljenem letalu, ki so bili v njegovih očeh tako in tako že mrtvi oziroma jih je od smrti ločilo le nekaj minut.

Znašel se je v nezavidljivem položaju, v katerem je nehote presojal o vrednosti človeških življenj. Življenja tistih v letalu so se zdela manj vredna v primerjavi z življenji tistih na stadionu. Za Larsa Kocha je bilo odločilno razmerje – 164 proti 70.000. Odločil se je za sestrelitev, kljub temu, da zanj ni dobil povelja. Ravnal se je po lastni moralni presoji, ki pa je bila v nasprotju s pravili in z zakonodajo. Takoj po sestrelitvi je bil aretiran, čeprav se sam ni čutil krivega, saj je rešil 70.000 življenj.

Ali je Lars Koch morilec ali heroj? Kako bi ravnali mi, če bi bili na njegovem mestu? Ali bi spoštovali zakon, kljub temu da bi potem celo življenje imeli na vesti pobite na stadionu? Ali bi si očitati, da nismo ukrepali, ker je od nas tako zahteval zakon, ki je zgolj črka na papirju? Ali bi imeli na vesti tudi tistih 164 nedolžnih, ki bi se jih odločili žrtvovati za rešitev 70.000 ljudi na stadionu?

Kako se odločati o stvareh, ki niso črno–bele in glede katerih ni enostavno zavzeti stališča? Prav ta kompleksnost časa, prav ta izziv, s katerim smo soočeni, je v tem besedilu izvrstno udejanjen in pomeni njegovo največjo kvaliteto.

Odločanje o življenju in smrti je atribut božanstva in je za človeka nedvomno pretežko breme. Dogodki so od Larsa Kocha zahtevali takojšen odziv, hitro in odgovorno zavzete stališča, hitro odločitev in takojšnje ukrepanje. V njegovem primeru ne gre samo za odgovornost pred poveljstvom ali zakonodajo, temveč tudi za odgovornost pred samim seboj. Preprosto, čutil se je pozvanega, da nekaj naredi, pa ne zato, ker je vojak, temveč zato, ker je človek. Zato je ravnal po svojih človeških merilih.

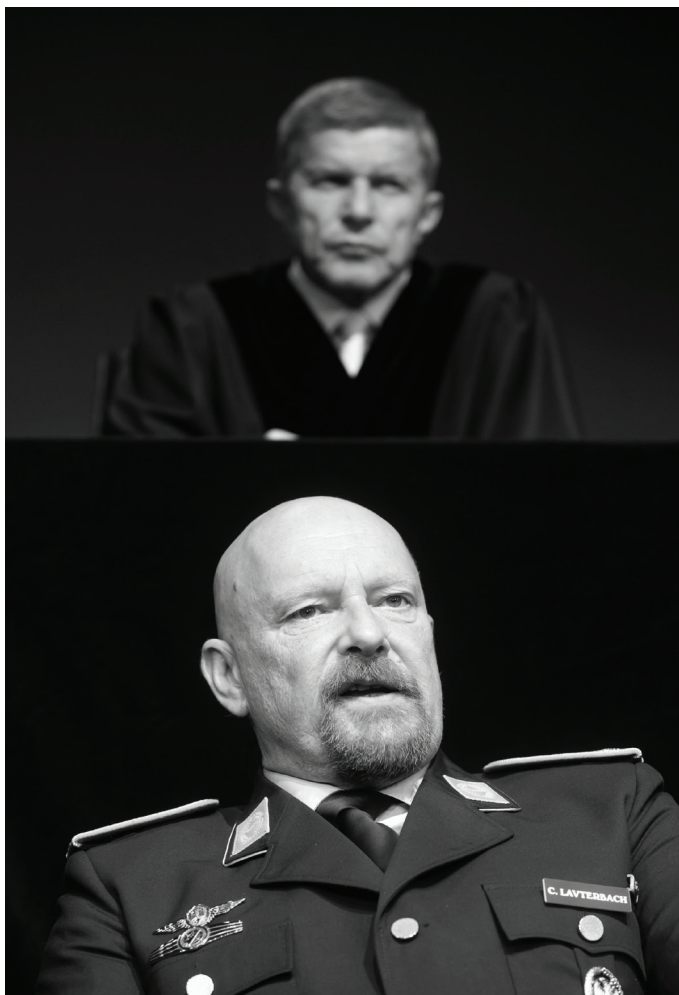
Na samem začetku Predsednik (predsednik sodišča) odgovornost prenese tudi na publiko. Gledalce pozove, naj prevzamejo vlogo porotnikov, naj se seznani s primerom Larsa Kocha, ga presodijo in nato razsodijo. Pozove jih tudi, naj »vstopijo« v pilotsko kabino in zadevo pogledajo z obtoženčevega zornega kota. Ker kot pričo v dvorano pokliče gospo Maiser, soprogo enega od preminulih na sestreljenem letalu, porotnikom omogoči vpogled tudi z druge strani. Argumenti s strani Tožilke in Branilca so nazorni in močni. Pred porotniki se razpre kompleksnost primera. Na koncu se vsak gledalec, tako kot se je pilot, po svoji presoji odloči »za« ali »proti« in za svojo odločitev prevzame odgovornost.

Dramska struktura besedila je precizen prikaz sodnega procesa, na koncu katerega o krivdi ali nekrivdi Larsa

↑↑ Miha Rodman, Aljoša Ternovšek

↑ Borut Veselko (fotografiji z vaje)

↑ Borut Veselko, Peter Musevski (fotografija z vaje)

Kocha v vlogi porotnikov odločijo gledalci. Kljub temu, da je besedilo skorajda dokumentarna rekonstrukcija resničnega sodnega procesa, gre za gledališko fikcijo, ki preizprašuje moralna in etična vprašanja, s katerimi se mora soočiti sodobni človek.

Svet in čas, v katerem živimo, zahtevata od nas odločitve, vendar nam s svojo kompleksnostjo onemogočata zgolj črno-belo presojo. Odgovornost oz. zavzemanje stališča, presojanje pomembnih vprašanj, to je najaktualnejša in najakutnejša tema sodobnega časa. Videti je, da bo to odločilno v zvezi z vsemi vprašanji, s katerimi je povezan razvoj in, če smo še natančnejši, tudi obstoj naše civilizacije, ki poka in se krha na vseh področjih. Kako se odločati o stvareh, ki niso črno-bele in glede katerih ni enostavno zavzeti stališča? Prav ta kompleksnost časa, prav ta izziv, s katerim smo soočeni, je v tem besedilu izvrstno udejanjen in pomeni njegovo največjo kvaliteto.

Vprašanje odgovornosti ne zadeva samo pilota in porotnikov, ki morajo o njem odločati. Zadeva tudi vse pristojne, ki morajo ukrepati v takih primerih. Pri tem mislimo na pristojne, ki bi lahko dali ukaz, naj se izprazni stadion, na primer. Pristojni so vsi tisti subjekti, ki so pozvani, da najdejo rešitve za probleme v zvezi s terorizmom, varnostjo, ravnanjem v izrednih razmerah.

Številni posamezniki, predstavniki oblasti, politike, policije, civilne zaščite in vsi zaposleni v krizno-situacijskih centrih so tam prav zato, da najdejo rešitve in da pravočasno ukrepajo. To je armada na hierarhični lestvici razporejenih ljudi z določenimi pooblastili, ki bi morali v primerih, kot je predstavljen v tem besedilu, ukrepati, in to že pred incidentom, med njim in po njem. V *Terorju* je na indirektnen način prikazana nepripravljenost in nesposobnost odgovornih organov. Pomembno je le to, da je njihovo »ukrepanje« v primeru ugrabitve letala sledilo črki zakona.

Kaj pa bi se zgodilo, če bi se uresničil teroristov načrt in bi umrlo vseh 70.000 ljudi na stadionu in še tistih 164 v ugrabljenem letalu? Izid bi bil nedvomno še strahotnejši, poleg tega bi bila »zmaga« terorizma nad civilno družbo neke vrste kapitulacija demokratične družbe, ki se baha s pravno urejenostjo. Ljudje bi bili besni, prepričani, da je država nesposobna, porodil bi se dvom, da nismo kos terorizmu in da nimamo zanesljivih obrambnih mehanizmov. Ljudje bi zahtevali odgovornost, hkrati pa bi zavladovalo malodušje in nazaupanje. »Zmaga« terorizma bi bila na vsak način zagotovljena.

Takrat bi se vsekakor spraševali, ali je res upravičena (pravična) zahteva ustavnega zakona, da življenja ne smemo tehtati z življenjem. Na tej točki se odpira tudi vprašanje, ali je obstoječa zakonodaja še kos času ter izzivom in problemom današnjega sveta.

Namen tega razmišljanja ni lahkočno obračunavanje s »počasno«, »neučinkovito« in »neživljenjsko« zakonodajo, kot jo ponavadi vehementno radi poimenujemo. Dogodek bi se lahko iztekel povsem drugače. Lahko da bi potnikom v ugrabljenem letalu uspelo onesposobiti terorista in preusmeriti letalo ter tako rešiti tiste na stadionu in sebe. V tem primeru bi bilo ukrepanje Larsa Kocha res nepotrebno žrtvovanje oz. umor nedolžnih potnikov, ki so se (tako kot on) odzvali, ukrepali in bi morda uspeli preprečiti uresničitev teroristove grožnje.

Žrtvovanje nedolžnih so poznale številne civilizacije, tudi naša, vendar naj bi bil danes, v naši sodobni, humani civilizaciji poganski obred darovanja človeških žrtev že zdavnaj stvar preteklosti. Toda ali smo res prepričani, da je tako? Trdno verjamemo, da so poganski običaji žrtvovanja človeškega življenja kot zagotovila za srečo in življenje drugih res stvar preteklosti? Ali se zavedamo, da se, čeprav ne več na žrtvenih oltarjih, očitna žrtvovanja nedolžnih v resnici izvajajo vsak dan?

Nenehno moramo tehtati. Kaj je več vredno, moralna prepričanja ali ustava, načela? Izzivi današnjega sveta so večji, kot jih zmorejo obvladovati naši konsenzualni sistemi, katerih naloga je, da nas ščitijo in rešuje

Kaj se je dogajalo v letalu, ne vemo. Vemo samo to, da so potniki poskusili onesposobiti terorista. Kaj če bi jim uspelo? To je bilo sicer malo verjetno, vendar je bilo. In če bi jim uspelo, bi bila to absolutna zmaga nad terorizmom, pa ne samo zato, ker bi bila rešena življenja nedolžnih potnikov in tistih na stadionu, temveč zato, ker bi s tem pokazali, da so ljudje tako ozaveščeni, odzivni, sposobni, pripravljeni, da ne čakajo, temveč ukrepajo takrat, ko je to potrebno. Njihova budnost in pripravljenost za pogumno delovanje, njihova sposobnost trezne in zrele presoje in ukrepanja v težki situaciji bi pomenile triumf nad terorizmom, saj bi se mu s svojim odzivom uprli, kot se mu je Lars Koch s svojim dejanjem.

Današnji čas zahteva hitre odločitve in premišljeno ukrepanje, čeprav so situacije včasih tako zapletene, da to ni enostavno. Najbolj dobronamerna dejanja lahko povzročijo katastrofalne posledice. Odgovornost je neizbežna. Kakršna koli odločitev je lahko napačna, usodna. Nenehno moramo tehtati. Kaj je več vredno, moralna prepričanja ali ustava, načela? Izzivi današnjega sveta so večji, kot jih zmorejo obvladovati naši konsenzualni sistemi, katerih naloga je, da nas ščitijo in rešujejo. Na koncu ugotovimo, da se v primeru moralnih vprašanj ne moremo na nič in na nikogar zanašati in da se moramo odločati sami.

Moramo se zavedati, da ne smemo biti pasivni opazovalci, temveč smo (hočemo ali ne) soodgovorni za vse, kar se dogaja okoli nas.

* * *

Poglejmo za trenutek skozi oči Larsa Kocha. Zaznavanje z višine, iz letala je povsem drugačno od zaznavanja na tleh, zlasti če je tvoja naloga varovati nebo. Tudi čas v letalu teče drugače kot na tleh. Vojaški pilot v rokah drži sprožilec za raketo in na ekranih v svoji kabini opazuje ugrabljeno letalo, ki je videti kot fiktivni predmet v simulacijskih računalniških programih. Lars Koch se je čutil pozvanega, da ukrepa, in imel je moč in možnost za to. Čakal je do zadnjega trenutka. Letalo je bilo skoraj tik nad stadionom, ko se je odločil pritisniti na gumb in sprožiti raketo.

Ne moremo z gotovostjo trditi, da ne bi ravnali enako, če bi bili na njegovem mestu. Če Lars Koch ne bi ukrepal, bi lahko rekli, da je zatajil sistem. Krivec bi bil neimenovani subjekt, skrit v varnem zavetju množičnih, zaščitениh institucij. Edini, ki si je upal ukrepati, je bil pilot, in zaradi tega je obtožen. Kot navadni civilisti živimo v veri, da smo varni, da ima nekdo vse pod kontrolo, da smo zaščiteni. Po eni strani upravičeno čakamo, da bo v primeru nevarnosti nekdo ukrepal. Vendar poglejmo zdaj obravnavani primer še skozi oči gospe Maiser, ki je izgubila svojega moža, potnika na žrtvovanem letalu. Pilota Kocha poimenuje morilec. Tudi ona je bila prepričana, da je varna, ker imamo vojsko in državo, ki nas čuvata, vendar ko je moral za to varnost njen mož plačati z življenjem, je nehala verjeti.

Ukrepanje Larsa Kocha je dejanje, ki bo v vsakem primeru označeno kot usodna napaka. Njegov lik ima dimenzije junaka antične tragedije. Je kriv brez krivde, je

kriv prav zato, ker je prevzel vlogo rešitelja. Njegovo dejanje bi bilo upravičeno, če bi bilo razglašeno izredno, vojno stanje. A ni bilo, čeprav lahko v zvezi s terorizmom in terorističnimi napadi rečemo, da smo v stalni vojni, kar pa pravzaprav zahteva razglasitev izrednega stanja. Neredko se voditelji posameznih držav sprašujejo, ali je čas za ta korak. Vendar ni tako preprosto. To bi pomenilo konec demokracije. Skozi zgodovino smo spoznali pravi obraz vojaških diktatur, zlasti tistih, ki so delovale v imenu varnosti. Z razglasitvijo vojnega stanja bi se odprla druga pandorina skrinjica, ki bi nas morda pahnila v še hujšo nesrečo.

Terorizem je samo eden od izzivov, s katerimi se vsakodnevno srečujemo. V zvezi s tem moramo prevzeti odgovorne in težke odločitve in ravnati preudarno. Dogodki prehitevajo zakonodajo in naš vsakdan. Navajeni smo, da čakamo, da se stvari uredijo same od sebe ali da jih nekdo uredi za nas. In dejansko ne smemo delovati na svojo roko, to bi bila zagotovljena pot do anarhije. Zavedati se moramo, da je v sistemih, ki smo jih oblikovali zato, da nas varujejo, marsikaj nedorečenega. Zavedanje o tem, da smo soodgovorni, da se moramo modro in preudarno odločati, je prvi korak k (vsaj delnemu) reševanju izzivov, ki nas bodo znova in znova presenečali zlasti v prihodnosti, ko bodo zadeve še bolj kompleksne in zapletene.

↳ Darja Reichman, Ciril Roblek, Miha Rodman (*fotografija z vaje*)

Dostojanstvo je dotakljivo

Zakaj terorizem odloča o demokraciji

Ste gledali *Kanclerski dvoboj*¹, ki so ga na vseh kanalih razglašali za vrhunec volilnega boja? Tam je Stefan Raab² Petra Steinbrücka³ vedno znova vprašal, ali kanclerka krši prisego, ker premalo ukrepa proti prisluškovalnim napadom NSA. Ali ji je spodletelo, da bi od nemškega naroda odvrnila škodo? Steinbrückov odgovor je bil nenavadno medel: »Gospa Merkel mora izpolnjevati prisego.« Prav je bilo, da je Raab zastavil to vprašanje, dotika se površja nekega temeljnega problema: kršenja zakonitosti s strani naših lastnih vlad. Te v imenu varnosti žrtvujejo našo svobodo. Toda živimo v demokraciji, to lahko spremenimo. Vprašanje je, ali to hočemo.

V noči 2. maja 2011 so ameriški vojaki ustrelili terorista Osamo bin Ladna. Ukaz za to je dal predsednik Združenih držav. Ko so oznanili teroristovo smrt, je v Ameriki izbruhnilo veselje, v New Yorku so ljudje plesali na ulicah. Barack Obama je ponosno oznanil: »Pravici je zadoščeno.« Kmalu zatem je nemška zvezna kanclerka rekla: »Veseli me, da je uboj bin Ladna uspel.« In da se ne bi čudili veselju Angele Merkel, je Volker Kauder⁴ pojasnil, da se je kanclerka seveda veselila na povsem krščanski način: ➔

¹ Tradicionalno soočenje kanclerskih kandidatov, ki ga od leta 2002 vsakič pred parlamentarnimi volitvami pripravijo velike nemške televizijske postaje *Das Erste*, *ZDF*, *RTL* in *Sat. 1*.

² Stefan Raab, televizijski voditelj.

³ Peter Steinbrück je bil leta 2013 kanclerski kandidat Socialdemokratske stranke Nemčije (SPD) in protikandidat Angele Merkel.

Vse opombe so prevajalčeve.

»Kot za kristjana zame na svetu obstaja zlo. Osama je bil zel. Če je na svetu manj zla, se kristjani lahko veselimo.«

Toda stvari morda vendarle niso tako preproste. Sme posameznik ali pa vlada kot tožnik, branilec in sodnik v eni osebi resnično odločati, kdo bo živel in kdo umrl? Obstajal je kup poskusov opravičevanja, toda večina mednarodnih pravnikov jih je zavrgla. In če natančno pogledamo, so vsi zakoni in mednarodne uredbe, ki smo jih vpeljali proti naši potrebi po maščevanju, izraz nečesa drugega, nečesa, kar je za njimi in večje od njih.

5. julija 1884 je *Mignonette*, majhna angleška tovor-na ladja, zašla v vihar. Ladjo je odneslo na odprto morje. Približno 1600 milj pred Rtom dobre nade se je prevrnila in potopila. Posadko so sestavljale štiri osebe: kapitan, dva krepka mornarja in sedemnajstletni mršav mornarski vajenec. Rešili so se na pomožni čoln. Na krovu sta bili zgolj dve pločevinki z repo. S tem so preživeli tri dni. Četrtega so ujeli majhno želvo, to so jedli do dvanajstega dne. Vode ni bilo, le včasih so lahko z jopiči ujeli par kapelj dežja. Osemnajstega dne po nevihti – medtem niso sedem dni jedli in pet dni pili ničesar – je kapitan predlagal, da bi ubili nekoga iz skupine, zato da bi rešili druge. Tri dni zatem je imel kapitan idejo, da bi žrebali – tistega, ki bi izgubil, bi ubili. Toda potem so se spomnili, da imajo sami družine, fant pa je bil sirota. Zavrgli so idejo z žrebanjem. Kapitan je menil, da bi bilo bolje, če preprosto ubijejo fanta. Naslednje jutro – rešitve še vedno bi bilo na vidiku – je kapitan stopil do fanta. Ta je v kotu čolna ležal napol nor od žeje, pil je morsko vodo, telo je dehidriralo. Bilo je jasno, da bo v naslednjih urah umrl. Kapitan mu je rekel, da je prišel njegov čas. Nato ga je z nožem zabodel v vrat.

⁴ Volker Kauder, v bundestagu vodja poslanske skupine Krščansko-demokratske unije (CDU) in Krščansko-socialne unije (CSU).

**Naš temeljni zakon se začne s stavkom:
»Človekovo dostojanstvo je nedotakljivo.«
To seveda ni res, kajti dostojanstva se ves
čas dotikajo. Glasiti bi se moralo, da se
dostojanstva ne sme dotikati.**

V naslednjih dneh so trije mornarji jedli dele fantovega telesa in pili njegovo kri. Drugi dan po dejanju so potniki ladje, ki je peljala mimo, odkrili čoln brodolomcev. Vse tri preživele so rešili in pripeljali nazaj v London. Vsak časopis v deželi in skoraj vsak v Evropi je objavil zgodbo. Na naslovnica so bile risbe grozljivih dogodkov, pred javnostjo so razgrnili vse podrobnosti. Prebivalci so podpirali mornarje, dovolj naj bi že pretrpeli. Državno tožilstvo jih je vseeno prišlo in jih postavilo pred sodišče. Eden od obeh mornarjev se je ponudil za pričo, sam ni bil obtožen. Primer je prišel v zgodovino prava pod imenom *Kraljica proti Dudleyju in Stephensu*, to sta bila priimka mornarjev. Edino vprašanje procesa je bilo: So mornarji smeli ubiti vajenca, da bi rešili lastna življenja? Tri življenja proti enemu. Sodišče naj bi odločilo, ali je takšen račun dopusten.

Domnevam, da bi večina ljudi ob oprostitvi imela slab občutek. Toda pomislite preprosto na druge številke. Kaj bi bilo, če zaradi fantove smrti ne bi preživeli trije mornarji, pač pa 300? Se kaj spremeni, če bi jih bilo 30.000 ali pa 300.000? Gre v resnici za vprašanje števila? To ni teoretičen, temveč zelo aktualen problem: predstavljajte si, da je z letališča Köln/Bonn vzletelo letalo. Neki moški prodre do pilotske kabine, ubije pilota in kopilota. Moški prek radia javi, da bo z letalom, polnim goriva, odletel nad Berlin in ga strmoglavil na Potsdamer Platz. Vzleteli so štirje prestre-

zni lovci zveznih obrambnih sil. Letijo tik ob ugrabljenem letalu. Zvezno kanclerko so evakuirali. Če bo zvezna vlada sestrelila letalo, bo rešila na tisoče nedolžnih ljudi. Priskrbela si je seznam potnikov. 164 jih je, poslovneži na poti v Berlin, dve nosečnici, šest otrok, en pes. Vlada se mora odločiti: kaj je 164 proti tisočim? In če bo letalo strmoglavilo, bi potnikom do gotove smrti tako in tako ostalo le nekaj minut. Kaj bi storili vi?

Naš temeljni zakon se začne s stavkom: »Človekovo dostojanstvo je nedotakljivo.« To seveda ni res, kajti dostojanstva se ves čas dotikajo. Glasiti bi se moralo, da se dostojanstva ne sme dotikati. Stavek ne stoji po naključju na začetku ustave. Je njeno najpomembnejše sporočilo. Ta prvi člen ima »večnostno garancijo«, se pravi, da ga ni možno spremeniti, dokler velja temeljni zakon. Toda kaj je pravzaprav to dostojanstvo, o katerem tudi politiki radi govorijo? Zvezno ustavno sodišče pravi, da dostojanstvo pomeni, da iz človeka nikoli ne smemo ustvariti golega objekta državnega ravnanja. Toda kaj je to »goli objekt državnega ravnanja«?

Ideja izvira pri Kantu. Človek, je rekel Kant, si nalaga lastne zakone in se po njih ravna, to ga ločuje od vseh drugih bitij. Prepoznavna svet, o sebi lahko razmišlja. Zato je subjekt in ne, kot žival ali kamen, goli objekt. Kant mu, razumnemu človeku, pravi »oseba«, in samo njemu pritiče dostojanstvo.

Schopenhauer je Kantu očital, da pojma ni določil zadostno. Pri tem se najbrž ne moti povsem: Kant ne pojasni, zakaj naj bi bilo bitje, ki se zaveda samega sebe, »oseba«, druga živa bitja pa ne. Mislim, da ni potreboval utemeljitve. Kajti, naj to hočemo ali ne: na naše celotno mišljenje je močno in na vsakem področju vpliva krščanstvo. Pri tem je povsem vseeno, ali verjamemo v Boga. Novost te religije ni bila v stvaritvi novega boga. Novost je bila v brezkompromisnem spoštovanju sočloveka. Naša kultura, naša umetnost, naša filozofija brez tega spoštovanja niso

predstavljive. Spoštovanje drugega človeka ne pomeni nič drugega, kot da iz njega ustvarimo subjekt. Ustava gre pri tem dlje, kot je to storil Kant: po Kantu so lahko osebe le razumni ljudje – otrok ali pa duševno prizadeti ne sodita mednje. V nasprotju s tem ustavi zadošča, da je človek človek. Že s tem je subjekt in ima dostojanstvo. Kadar pa o človeku odločamo, ne da bi na to lahko vplival, kadar torej odločamo mimo njega, postane objekt. In s tem je jasno: država ne more življenja nikoli odtehtati z drugim življenjem. Nihče ne more biti bolj dragocen od drugega, ravno zato, ker ljudje niso predmeti. In to velja tudi za velika števila.

Je to zgolj ideja profesorjev in filozofov? Zahteva ustavnih sodnikov, ki sodijo daleč stran od naporov naših vsakdanjih življenj? Ne, nasprotno: samo predstavljajte si, kaj bi bilo, če bi eno življenje smeli pobotati z drugim: trije pacienti so na smrt bolni. Enemu manjka ledvica, srce drugega bo v kratkem zastalo, tretji pa je izgubil toliko krvi, da bo tudi on umrl. V čakalnici sedi povsem zdrav moški, samo z nahodom, in bere časopis. Če življenje poračunamo z življenjem, bi moral zdravnik, da bi rešil ostale tri, zdravemu odvzeti drobovje. Pač ena proti tri. V takšnem svetu bi bil obisk zdravnika še nevarnejši kot sicer.

»V resničnem življenju«, v primeru ugrabitelja letala, kljub temu dvomimo, da je vrednotenje ustave pravilno. Če nikakor ne gre drugače, smemo in moramo ubiti možkega, ki je tik na tem, da bo prižgal bombo. Nihče, ki ima razum, ne bo oporekal temu. Toda za svoje lastno preživetje ne smemo nikoli žrtvovati nekoga, ki je nedolžen, življenja ne moremo tehtati z življenjem – tudi če je drugo življenje »le« mršav, napol mrtev mornarski vajenec ali pa je na letalu »le« 164 potnikov. Sodnik v primeru *Kraljica proti Dudleyju in Stephensu* je bil jasen: »Kako strašna je bila skušnjava, kako strašno trpljenje (mornarjev) ... A kako naj merimo vrednost življenja?« In potem piše: »Naj bi bila to moč ali pamet ali kaj tretjega? ... V tem primeru so izbrali najšibkejšo,

↑↑ Miha Rodman

↑ Peter Musevski, Darja Reichman (fotografiji z vaje)

↖ Miha Rodman, Aljoša Ternovšek, Peter Musevski (fotografija z vaje)

»Pogosto smo prisiljeni postavljati merila, ki jih sami ne dosežemo, in določati pravila, ki jim sami ne moremo zadostiti. /.../ Brez potrebe je opozarjati na strašno nevarnost, ki nastopi, če opustimo ta načela.«

najmlajše, najmanj odporno življenje. Je bilo bolj prav ubiti njega kot pa enega od odraslih mož? Odgovor se glasi: 'Ne.'«

V ta načela so vlade že zdavnaj začele dvomiti. S konstrukcijami, ki postajajo vse bolj kompleksne, skušajo danes to povsem jasno odločitev v prid enakovrednosti ljudi obiti. Obstajajo številni primeri: Barack Obama je kmalu po nastopu funkcije izjavil, da si bodo ZDA še naprej prizadevale za boj proti nasilju in terorizmu, vendar na način, »ki bo spoštoval naše vrednote in ideale«. Rekel je, da bo taborišče v Guantanamu zaprl, in dobil Nobelovo nagrado za mir. Končno se je zazdelo, da se je Amerika – dežela, ki je v zadnjem stoletju tako žarela, porok sveta za svobodo, pravičnost in dostojnost – spet spomnila svojih idealov. Za srečen trenutek je šlo. Od predsednikove izjave so zdaj minila štiri leta. Odtlej v Guantanamu še naprej zadržujejo brezpravne ljudi, ponižujejo jih in mučijo.

Tudi v Zvezni republiki že leta obstaja takšno gibanje. Pravnik Günther Jakobs je v nekem spisu leta 1985 prvič razlikoval med kazenskim pravom, namenjenim sovražnikom, in kazenskim pravom, namenjenim državljanom. Pri tem se je skliceval na teorijo pogodbe pri Thomasu Hobbsu: človek, ki zapusti družbo, se poda v brezzakonsko naravno stanje in postane sovražnik. S sovražnikom pa se je treba boriti. Teroristi, ki napadejo državo in samo ustavo, so nato izobčeni, postanejo brezpravni. Po tej teoriji jih lahko, če hočejo uničiti našo družbo, mučimo ali ubijemo

– taborišče, kakršno je v Guantanamu, bi bilo tudi v Nemčiji legalno. To ni le abstraktna razprava – zagrizeno poteka, in obstajajo resni ljudje, ki podpirajo takšno kazensko pravo za sovražnike. Po 11. septembru 2001 se je Jakobs vprašal, ali vezi, ki si jih pravna država nalaga do svojih državljanov, ob teroristih niso »kratko malo neprimerne«.

Toda medtem ko se je hotel Jakobs s kazenskim pravom za sovražnike boriti le proti teroristom in pripadnikom mafije, je ob primeru Magnusa Gäfgena⁵ prišlo do razprave, ali posebej odvrtnih zločinov ne bi smeli preiskovati tudi s pomočjo mučenja – vsaj, kadar bi tako morda rešili kakšno drugo življenje. Zaokrožila je beseda o rešilnem mučenju. Pri Gäfgnu ni šlo niti za terorista niti za mafijca. Vseeno mu je (bilo) človekovo dostojanstvo pripravljenih odreči veliko ljudi. Mučenja ni izključeval niti takratni predsednik Zveze nemških sodnikov, obstajali so profesorji, ki so se z njim strinjali.

Morda mislite, da so v tej državi vsaj meščanski politiki preveč pametni, da bi zaradi teroristične nevarnosti kratili temeljne pravice. Nasprotno je res: še leta 2007 so CDU, CSU in SPD glasovale za hranjenje podatkov na zalogo. S tem je bilo mogoče nadzirati vsakega državljana. Zakon je sledil napadom v Madridu in Londonu, le tako naj bi bilo možno zmagati v boju proti terorizmu. Zvezni kriminalistični urad je pozneje ugotovil, da bi hranjenje podatkov na zalogo preiskavo v najboljšem primeru izboljšalo za 0,006 odstotka. Tako malo je torej zadoščalo, da bi kršili naše temeljne pravice. Številke pri NSA najbrž niso bistveno višje.

⁵ Leta 2002 je takrat 27-letni Magnus Gäfgen ugrabil in umoril 11-letnega bankirjevega sina Jakoba von Metzlerja. Po prijettu je sicer priznal ugrabitev, ni pa hotel izdati, kje se nahaja žrtev. Do tega podatka je policija – zmotno misleč, da von Metzler še živi – prišla šele, ko je Gäfgnu zagrozila s silo. Sodišče je to ravnanje obsodilo. (Op. prev.)

↑↑ Aljoša Ternovšek, Borut Veselko

↑ Judita Polak (fotografiji z vaje)

Zvezno ustavno sodišče je zakon razveljavilo. In politiki? Niso odstopili, niso se opravičili, niti sram jih ni bilo.

Privrženci kazenskega prava, namenjenega sovražnikom, policist, ki grozi z mučenjem, Barack Obama z ukazom za uboj in vesela Angela Merkel – vsi se motijo. S človekovimi pravicami je namreč tako kot s prijateljstvom. Nič ni vredno, če se ne izkaže tudi in ravno v temnih, težkih dneh. Naš dogovor, da vlade nikoli ne smejo namerno prekršiti zakonitosti, torej temelj naših ustav, je zdaj stalno kršen: bojni droni pobijajo civiliste, teroriste mučijo in jih imajo za brezpravne, našo e-pošto in SMS sporočila berejo tajne službe, saj smo sumljivi. Vse to sicer ne izhaja od naše vlade, in pravo od nikogar ne zahteva nečesa, česar ta ne bi mogel doseči. Kanclerka seveda ne more zapreti Guantánama ali ukiniti NSA – torej ni prelomila svoje prisega. Toda zgolj to ni dovolj, naloga vlade gre še veliko dlje. Če politiki ne počnejo več vsega, da bi zaščitili ustavo, če podpirajo tuje kršenje zakonitosti in so zaradi tega včasih celo veseli, to pod vprašaj postavlja nas same. O zahodnem svetu, njegovi svobodi in njegovi predstavi o samem sebi se ne odloča ob avtocestni cestnini, višanju davkov ali pa zavarovanju za nego – o njem se odloča ob tem, kako ravnamo s pravom.

Stari angleški sodnik je mornarje zaradi umora obsodil na smrt, a priporočil njihovo pomilostitev. Po šestih mesecih jih je krona izpustila na prostost. V obrazložitvi sodbe so čudoviti stavki, ki bi se jih morali držati še danes – 130 let pozneje: »Pogosto smo prisiljeni postavljati merila, ki jih sami ne dosežemo, in določati pravila, ki jim sami ne moremo zadostiti. /.../ Brez potrebe je opozarjati na strašno nevarnost, ki nastopi, če opustimo ta načela.«

Prevod: Jaša Drnovšek

© Ferdinand von Schirach: »Die Würde ist antastbar«. V: isti, *Die Würde ist antastbar. Essays*, München, btb, 2017, str. 5–17.

↖ Darja Reichman (fotografija z vaje)

»Junaka ostajata le pravo in morala«

Pravnik in avtor uspešnic Ferdinand von Schirach je z dramskim prvencem *Teror* osvojil odre. Pogovor o gledališču, kritiki in družbi.

Gospod von Schirach, kako je nastala drama *Teror*?

Sprva sem hotel za *Spiegel* napisati esej o terorizmu. Toda stvar je postala preveč kompleksna. Preprosto bolje je delovalo, če sem se o njej s kom pogovarjal. Poglejte, težava novinarstva je v tem, da članki skoraj nikoli ne pripeljejo do pogovora. Časopisi sicer vedno govorijo o »debatah«, toda v resnici o neki temi pišejo le trije, štiri novinarji. Pred nekaj leti sem v *Spieglu* ob primeru morilca otrok Gäfgena zapisal, da mislim, da ni nikoli prav, če nekomu grozimo z mučenjem.¹ Dan zatem sem prejel več kot tisoč e-sporočil, v katerih so mi grozili z mučenjem. To ni noben pogovor. Ničesar ne spremeni. Toda demokracija potrebuje razpravo, to je njeno bistvo.

¹ Leta 2002 je takrat 27-letni Magnus Gäfgen ugrabil in umoril 11-letnega bankirjevega sina Jakoba von Metzlerja. Po prijettju je sicer priznal ugrabitev, ni pa hotel izdati, kje se nahaja žrtev. Do tega podatka je policija — zmotno misleč, da von Metzler še živi — prišla šele, ko je Gäfgnu zagrozila s silo. Sodišče je to ravnanje obsodilo. (Op. prev.)

Dramska oblika je torej izšla iz snovi ...

Hotel sem, da spregovorimo o tem, kako bi radi živeli. Največji izziv našega časa je terorizem, ta spreminja naša življenja, našo družbo, naše mišljenje. Pri tem, kako se z njim soočamo, ne gre za pravno vprašanje. Gre za našo etično-moralno odločitev. Sodni postopek je primeren za oder, saj je vsak kazenski postopek v bistvu podoben igri. Sledi dramaturgiji, gledališče in sodišče nimata po naključju istih izvorov. Udeleženci na sodišču še danes »odigrajo« dejanje — seveda ne z dejanji, pač pa skozi jezik.

Sodna obravnava v igri se vrti okoli tega, ali je pilot bojnega letala smel sestreliti ugrabljeno civilno letalo. Preprečiti je hotel, da bi ugrabitelj z njim poletel nad poln nogometni stadion. Pilot je obtožen večkratnega umora, čeprav je morda rešil več tisoč človeških življenj. V igri se navežete na sodbo Zveznega ustavnega sodišča iz leta 2006 in ob grožnji terorja, ki postaja vse bolj resnična, preigrate izmišljen primer. Toda ob temeljni razpravi pred sodiščem zastavljate tudi daljnosežno pravnofilozofsko vprašanje o moči nad življenjem in smrtjo drugih ljudi.

Vsako pomembno vprašanje ima zgodovinsko ozadje. Mi nismo prvi, ki o nečem razmišljamo, vse se prepleta z našo zgodovino, z našo civilizacijo. Gledališče je bilo sprva zrcalo družbe — tako kot sodišča. V atiški, torej absolutni demokraciji sta si bili sodišče in gledališče bliže kot danes. Obe sta imeli zgolj eno nalogo: ljudem sta dajali občutek varnosti in krepiti sta morali ogroženo državo. Šele mnogo pozneje, šele v Rimu je pravo postalo znanstveno. To je seveda imelo prednosti, sodišča so postala

bolj preračunljiva, izgubila so svojo samovoljo. Toda Grki so hoteli nekaj povsem drugega. Verjetno so bili edino ljudstvo, ki je ljubilo svoje sodne postopke. Šlo jim je izključno za moč argumenta. Nasproti so si stali meščani, nobenih odvetnikov ali tožilcev ni bilo, zato pa šest tisoč sodnikov ob le 30.000 prebivalcih. V majhnih družbah je to mogoče, danes pa bi bilo nepredstavljivo — in zelo nevarno. Grško gledališče je obravnavalo ista vprašanja kot sodišča.

V veliki finale sodne obravnave vodi tudi Oresteja. Je grško–demokratska pravna misel podlaga tudi za igro Teror?

Pri Orestiji je pomemben prehod od maščevanja k urejenemu sodnemu postopku, to pomiri erinije. V gledališču lahko občinstvo vpliva na konec igre. Konca ne določata bes ali sovraštvo, temveč razmislek in razprava. Morda je v tem podobnost. Gledališče je tu nad kinofilmom. Če nekdo kot pisatelj pomisli, kaj bi lahko ustvaril iz te edinstvene konstelacije, se ponuja, da občinstvu pusti glasovati. Naslednjega dne bo izid drugačen, saj bodo tam drugi ljudje, v gledališče gredo z drugačno preteklostjo, z drugimi željami in z drugimi upanji. To je lahko zanimivo. In če vam na začetku igre rečejo, da boste morali na koncu kot gledalec sprejeti

In če vam na začetku igre rečejo, da boste morali na koncu kot gledalec sprejeti odločitev, boste prisluhnili povsem drugače. Hoteli boste odločiti moralno in pravično, hoteli boste storiti tisto, kar je prav.

odločitev, boste prisluhnili povsem drugače. Hoteli boste odločiti moralno in pravično, hoteli boste storiti tisto, kar je prav. Toda kaj je tukaj prav? To vprašanje zastavlja igra.

Gledališče vidite torej kot mesto pogovora?

To je najboljša, kar gledališče zna.

Kot nova igra je bil Teror nenavadno uspešen; sočasno so ga igrala številna gledališča, obisk je zelo dober in občinstvo ga sijajno sprejema. Po berlinski praizvedbi sem doživel, da gledalci niso razpravljali o predstavi, temveč o vsebini obravnave.

Prav imate, ne gre za igro režijskega gledališča. Precej robustna je, saj so v ospredju ideje. Junaki igre niso Obtoženi, Branilec, Državna tožilka ali Sodnik. Nasprotno. Boljši ko so igralci, tem bolj se skrijejo za svoje vloge. Tudi jaz kot avtor povsem izginem. Junaka ostajata le, če tako hočete, pravo in morala. To je cilj. Gledalci ne upoštevajo igralcev. Ne pogovarjajo se, kdo je tisti večer igral posebej dobro, temveč razpravljajo, kaj je povedal Branilec in ali je to prav. Na premieri v Düsseldorfu je Državna tožilka nekaj vprašala, nakar je nekdo iz občinstva zavpil: »To vprašanje ni dopustno.« Obiskovalci seveda vedo, da so v gledališču, toda vlogo Porotnikov jemljejo resno. Ob napadih v New Yorku, Madridu, Parizu in Bruslju nam je vsem postalo jasno, da si moramo zastavljati ta vprašanja. Iščemo rešitev iz dileme.

Vas je presenetilo, da so se prve predstave vedno končale z oprostitvijo?

Ne. Naš prvi impulz je, da rečemo, da je bolje

↳ Darja Reichman, Vesna Slapar (fotografija z vaje)

žrtvovati nekaj ljudi, zato da bi jih rešili veliko. To ustreza našemu običajnemu življenju. Vsepovsod se odločamo za manjše zlo. Presenetilo pa me je, da se kar štiridesetim odstotkom gledalcev zdijo pravilni zelo kompleksni argumenti državnega tožilstva. To priča o dojemljivosti gledaliških obiskovalcev. Glasovanja se skoraj vedno iztečejo v 60:40 za oprostitev. Toda v resnici sploh ni pomembno, ali smo pilota obsodili ali oprostili; pomembno je, da se zavemo, kako pereča so ta vprašanja.

Moj impulz ob branju je bil na začetku: oprostitev. Potem pa se stvari spremenijo, gotovo tudi zaradi dramaturgije igre. Pričakoval sem, da bo gledališko občinstvo, ki je bolj levo-liberalno, v glavnem obsodilo pilota. Toda morda sem podcenjeval prezenco igralcev in čutni učinek gledališča.

Osebnost me najbolj veseli, da gre na predstavo veliko ljudi, ki sicer ne hodijo več v gledališče.

Koliko predstav ste videli?

Deset. Trenutno je na sporedu 40 premier, rad bi videl vse, toda preprosto ne zmorem. Morda si bom lahko ogledal uprizoritve v tujini. Rad bi na primer videl premiere v Københavnu, Tel Avivu in Tokiu.

Imate svojo najljubšo najljubšo uprizoritev te igre?

Neznansko sem se razveselil vsake premiere. Predstavljajte si, ponoči za mizo napišete igro, potem pa jo na največjih odrih igrajo najboljši igralci. Gre za neprimerljiv občutek sreče. Igra morda najbolj učinkuje ob zadržani predstavi. Obiskovalci želijo razmišljati, radi bi se skoncentrirali. Ampak to je navsezadnje stvar režiserja. Umetnosti mora biti dovoljeno, da tudi spreminja.

Toda v resnici sploh ni pomembno, ali smo pilota obsodili ali oprostili; pomembno je, da se zavemo, kako pereča so ta vprašanja.

Vas je reakcija kulturnih strani v časopisih in kritikov igre, ki je bila nasploh bolj hladna, presenetila?

Naloga kritikov je, da kritizirajo, to je njihov poklic. V dvajsetih letih 20. stoletja je bil gledališki kritik najpomembnejši človek v dnevnem časopisu. Občinstvu je bil zelo blizu. Bralci so hoteli vedeti, kam naj gredo zvečer, in to jim je pojasnil kritik. Morda se je to spremenilo. Toda pisatelj ne bi smel obsojati svojih kritikov.

Se čutite nerazumljenega?

Nikakor. Zelo me veseli, ko ljudje razpravljajo o igri. Poglejte, oktobra bodo na televiziji predvajali filmsko različico *Terorja*. V njej igrajo Florian David Fitz, Martina Gedeck, Burghart Klaußner, Lars Eidinger ter Jördis Triebel in Rainer Bock. Režiral je Lars Kraume, ki je za film *Država proti Fritzu Bauerju* pravkar pobral vse nagrade. Igro bodo sočasno prenašali v Nemčiji, Avstriji in Švici. Potem bo v vsaki od teh držav glasovanje in na sporedu bo pogovorna oddaja. Ob robu sem malo sodeloval, zame je bilo to darilo. Vendarle pišem izključno za občinstvo, ne za kritike.

Kako ste bili doslej povezani z gledališčem? Ste reden obiskovalec?

Pri petnajstih letih sem v internatskem gledališču igral Leoncea iz Büchnerjeve igre *Leonce in Lena*.

Tam, na odru, sem prvič poljubil dekle, Leno. Bila je dve leti starejša in najlepše dekle na šoli. Prizor s poljubom sva vadila vedno znova, bilo je veličastno. Rečem lahko torej, da imam do gledališča že od vsega začetka čudovit odnos.

Imate že načrte za naslednjo igro? Prve zamisli?

Ja, imam nekaj idej. A zaenkrat še ne bi povedal kaj več.

Ko pišete igre, niste čisti umetnik ali dramatik, ampak tudi pravnik ali pedagog?

Vse drugo sem kot pa pedagog. To mi je zoprno, skoraj na nobeno vprašanje nimam odgovora. Samo spraševati znam. Seveda bi bilo težje, če ne bi poznal stanja pravne razprave. Malo mi že pomaga, da vem nekaj o pravu. Toda igra je sodni postopek, ki je povsem idealiziran. To vidite že v tem, da bi takšen primer v resnici obravnavali veliko tednov in z na stotine pričami.

Toda igra vseeno izhaja iz vašega pravnškega dela.

Kazenski branilec sem postal, ker me zanimajo takšna vprašanja, drži. Takrat sem šel v Berlinu do pisarne odvetnika, ki je bil eden od branilcev v Honeckerjevem procesu. Pozneje sem imel srečo, da sem lahko branil v enem najbolj zanimivih procesov v povojnem času — v postopku proti članom politbiroja. Tudi tam je šlo za vprašanja, ki segajo onkraj pravnih okvirjev. O civilnem pravu nimam pojma: če je kdo od nekoga dobil denar, me ne zanima tako zelo. V kazenskem pravu pa razpravljamo o velikih družbenih vprašanjih. Vsaj pri teh temah ni tako velike razlike med delom pisatelja in odvetnika.

Vaše zanimanje za jurisdikcijo in literaturo ter dramo izhaja torej iz istega vzroka?

Ja. Za našo državo gre; mi se moramo odločiti,

kako bi radi živeli. To ne sme biti nič abstraktnega, nič tujega, sicer bo naša demokracija propadla. Toda gledališče zame ni moralna ustanova. Lahko je kraj razsvetljenja v filozofskem smislu. Film omogoča seveda veliko več, toda gledališče je predvsem forum.

Gledališča vse pogosteje ponujajo dogodke s pogovori. Je to prava pot?

To me malo spominja na protestantske pastore, ki zato, da bi bili moderni, v cerkvi igrajo flavto.

Ne marate zabave v gledališču?

Pač, seveda jo maram. Toda bojim se, da je film za to preprosto boljši.

Bi si kot snov za dramo lahko predstavljali tudi kakšno bolj aktualno temo?

Kaj mislite?

Begunce, na primer?

To je ena od velikih tem, ki zaposlujejo našo družbo, povsem prav imate. Pametna besedila o tem piše Elfriede Jelinek. Danes veliko ljudi zaznava le zelo kratke prispevke, v glavnem jim zadoščajo naslovi spletnih časopisnih portalov. Toda če demokracijo jemljemo resno, se moramo pogovarjati povsem drugače. Demokracija zahteva pravi diskurz, zahteva globino. Če bo odrom vprašanja uspelo zastavljati tako, da bo to mogoče, če se bodo občinstva dotikali na tak način, ni treba nikomur skrbeti za prihodnost gledališča.

Prevod: Jaša Drnovšek

© Detlev Baur, *Die Deutsche Bühne*, I. 87, št. 8 (avgust 2016), str. 18–22.

✎ Miha Rodman, Aljoša Ternovšek (*fotografija z vaje*)

Javni zavod Prešernovo gledališče Kranj
Glavni trg 6, 4000 Kranj
Telefon: +386 (0)4 280 49 00
Faks: +386 (0)4 280 49 10
E-pošta: pgk@pgk.si
www.pgk.si

Blagajna: +386 (0)4 20 10 200,
blagajna@pgk.si
Blagajna je odprta od ponedeljka do petka
od 10.00 do 12.00, ob sobotah od 9.00
do 10.30 ter uro pred pričetkom predstav.
O morebitnih spremembah programa
vas bomo obvestili v dnevnem časopisu,
po elektronski pošti ali na spletni strani
Prešernovega gledališča Kranj.

Direktorica:
Mirjam Drnovšček, +386 (0)4 280 49 12,
mirjam.drnovscek@pgk.si

**Dramaturginja in vodja
umetniškega oddelka:**
Marinka Postrak, +386 (0)4 280 49 16,
marinka.postrak@pgk.si

Marketing in odnosi z javnostjo:
Milan Golob, +386 (0)4 280 49 18,
info@pgk.si

**Koordinator programa in organizator
kulturnih prireditev:**
Robert Kavčič, +386 (0)4 280 49 13,
robert.kavcic@pgk.si

Računovodkinja:
Anja Pohlin, +386 (0)4 280 49 15,
anja.pohlin@pgk.si

Tehnični vodja:
mag. Igor Berginc, +386 (0)4 280 49 30,
igor.berginc@pgk.si

Poslovna sekretarka:
Gaja Kryštufek Gostiša,
+386 (0)4 280 49 00, pgk@pgk.si

Blagajničarka:
Neja Grošelj, +386 (0)4 20 10 200,
blagajna@pgk.si

Oblikovalec maske in frizer: Matej Pajntar
Garderoberka: Bojana Fornazarič
Inspicient: Ciril Roblek
Inspicient in odrski delavec: Jošt Cviki
Lučni mojster: Bojan Hudernik
Tonski mojster: Robert Obed
Mizarji in odrski tehniki:
Robert Rajgelj, Simon Markelj
in Marko Kranjc Kamberov
Oskrbnik: Boštjan Marčun
Čistilka: Bojana Bajželj

Igralski ansambel:
Vesna Jevnikar, Peter Musevski,
Vesna Pernarčič, Darja Reichman,
Miha Rodman, Blaž Setnikar, Vesna Slapar,
Aljoša Ternovšek, Borut Veselko

Svet zavoda:
mag. Igor Berginc, Joško Koporec,
Alenka Primožič, Peter Šalamon,
Drago Štefe

Strokovni svet:
Alenka Bole Vrabec (*predsednica*),
Alen Jelen, Darja Reichman,
Marko Sosič, Borut Veselko

Gledališki list javnega zavoda
Prešernovo gledališče Kranj
Sezona 2017/18, uprizoritve 3

Zanj: Mirjam Drnovšček
Odgovorna urednica: Marinka Postrak
To številko uredila: Marinka Postrak
Lektorica: Maja Cerar
Fotografije: Nada Žgank
Oblikovanje: Studio Kruh (Gašper Uršič,
Anže Jesenovec, Gregor Makovec)
Tisk: Peter Oman
Naklada: 1000 izvodov
Kranj, Slovenija, november 2017

Delovanje PGK financirata

Generalni medijski partner

DNEVNIK

Podpornik PGK

TAM TAM

Sponzorji

Medijski partnerji

Gorenjski Glas

MLADINA

W.W. F.G.K. 51